

El moviment veïnal al Barcelonès Nord (1954–1987)

JOSÉ MIGUEL CUESTA GÓMEZ

orcid.org/0000-0003-3527-9067

Presentació: 23 març 2015 | Acceptació: 16 abril 2015 | Publicació: 15 des. 2015

Citació recomanada: CUESTA GÓMEZ, José Miguel. El moviment veïnal al Barcelonès Nord (1954–1987) 3 (2015): 121–156. doi: [10.7238/fit.voi3.2817](https://doi.org/10.7238/fit.voi3.2817).

Resum: El moviment veïnal va ser un dels pilars de l'antifranquisme en els darrers anys de la dictadura franquista. Poc analitzat durant molt temps en què s'havia de prioritzar la investigació del moviment obrer i el moviment estudiantil, la seva investigació s'ha revifat en les darreres dècades tot i que encara queda molta feina per fer. Les ciutats del Barcelonès Nord, situades a l'ombra de la gran capital barcelonina, ens ofereixen un bon exemple d'estudi, ja que en aquests nuclis —com segurament en molts altres— l'àmbit cronològic d'aquest moviment supera el de les darreries del franquisme i la Transició (en què certament va tenir més auge). Un moviment que es va començar a gestar a la dècada dels cinquanta en unes condicions molt difícils i que, malgrat la crisi que va patir just poc després de fer trontollar el franquisme en l'àmbit local, encara era ben viu als vuitanta.

Paraules clau: Dictadura franquista, immigració, classe obrera, Asociaciones de Cabezas de Familia, comissions de barri, associacions de veïns, transició, ajuntaments democràtics, moviment veïnal

The urban social movement in North Barcelona (1954–1987)

Abstract: The urban social movement was one of the pillars of the anti-Francoism in the last years of the francoist dictatorship. Shortly analyzed for long time, it'd had to prioritize research on the labor movement and the student movement, his research has been revived in last decades although there is still much work to do. The cities located north Barcelona, the great capital, are such a good example of analysis, because in those cities, as surely in many others places, the chronological scope of this movement exceeds the end of francoist dictatorship and the transition (which certainly had its peak). A move-

ment that started taking a shape in the fifties in very difficult conditions and despite the crisis suffered just after shaking shortly francoist local administration, was still alive in the eighties.

Keywords: Francoist dictatorship, immigration, working class, Heads of Family Associations, Neighbourhood Committees, Neighbourhood Associations, transition, democratic councils, urban social movement.

Yo cuando llegué a este barrio donde vivo [Llefià, Badalona], yo pensé que iba a ver un paraíso [...], dije ¡ostia! Estaba peor construido que mi pueblo [...] en la parte de arriba de Llefià había un barraquismo que... ¡madre mía! A dónde he venido yo a parar!¹

Las CC.B. [Comisiones de Barrio] pueden en un futuro próximo ser la principal arma de la subversión para conseguir la separación del pueblo y la autoridad.²

Aquest article és el resultat de la tesi doctoral del mateix títol.³ A l'hora de focalitzar-ne el tema d'estudi, a més dels motius d'ordre personal i acadèmic, m'impulsava la voluntat d'estudiar un moviment associatiu des de baix, des de les classes populars, que es va oposar a la dictadura i va condicionar tot el procés de canvi polític, en especial a escala local. El moviment veïnal al Barcelonès Nord va tenir molta força en la mesura que va posar contra les cordes el franquisme local i va elaborar projectes alternatius de ciutat, com va ser, per exemple, el Pla Popular de Santa Coloma de Gramenet. En aquest sentit, el meu estudi seguia la línia ja iniciada

¹ Entrevistes a F. Lillo (2005 i 15 maig de 2006), antic militant del PSUC i CCOO i del moviment veïnal. En el moment de donar el seu testimoni militava en el Partit dels Comunistes de Catalunya, Esquerra Unida i Alternativa, CCOO, i era membre de la FAVB (Federació d'Associació de Veïns de Badalona) i de l'Associació de Veïns i Veïnes de Sant Mori de Llefià. José Miguel CUESTA, *El moviment veïnal a Llefià (Badalona)* (tesina de doctorat, Universitat Autònoma de Barcelona, 2010), 122.

² *Resumen de conclusiones sacadas en el estudio de las comisiones de barrio y del plan de actuación propio*, p. 2, Fons Gabinet de Enlace del Ministerio de Gobernación, caixa 42/8906, dossier 7 Comités de Barrio (oct. 1973), Archivo General de la Administración (AGA).

³ José Miguel CUESTA GÓMEZ, *El moviment veïnal al Barcelonès Nord (1954–1987)* (tesi doctoral Universitat Autònoma de Barcelona, 2014).

per altres companys del Centre d'Estudis sobre les Èpoques Franquista i Democràtica (CEFID–UAB) com Ricard Martínez i Muntada, Xavier Domènech i Iván Bordetas, que ja havien aprofundit anteriorment en l'estudi del moviment veïnal⁴ que van resumir en l'obra col·lectiva *Construint*

4 Ricard MARTÍNEZ I MUNTADA, *El moviment veïnal a l'àrea metropolitana de Barcelona durant el franquisme i la Transició: el cas de Sabadell (1966–1976)* (tesina de doctorat, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives/Universitat Pompeu Fabra, 1999); «El moviment veïnal a Sabadell durant el tardofranquisme, 1966–1976: “Todos los barrios unidos para conseguir sus derechos”», I i II, *Arraona* 24 i 25 (2001): 65–87 i 75–97; «El moviment veïnal en el tardofranquisme i la transició: conflicte, identitat obrera i valors alternatius», dins Enric PRAT, coord., *Els moviments socials a la Catalunya contemporània* (Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2004); «El movimiento vecinal en el tardofranquismo: acción colectiva y cultura obrera. Propuestas y problemas de interpretación», dins M. E. NICOLÁS MARÍN & C. GONZÁLEZ MARTÍNEZ, coord., *Ayeres en discusión. Temas clave de Historia Contemporánea hoy* (Universidad de Murcia, 2008); «Construir futurs. La dimensió anticapitalista del moviment veïnal», dins Carme MOLINERO & Pere YSÀS, coord., *Construint la ciutat democràtica. El moviment veïnal durant el tardofranquisme i la transició* (Barcelona: Icària, 2010): 265–317, i «Movimiento vecinal, antifranquismo y anticapitalismo», *Historia, Trabajo y Sociedad* 2 (2011): 63–90. Xavier DOMÈNECH I SAMPERE, *Quan el carrer va deixar de ser seu. Moviment obrer, societat civil i canvi polític. Sabadell (1966–1976)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000); «El cambio político (1962–1976). Materiales para una perspectiva desde abajo», *Historia del Presente* 1 (2002): 46–67; «El problema de la conflictividad bajo el franquismo: saliendo del paradigma», *Historia Social* 42 (2002): 123–143; «El cambio político desde abajo (1962–1976). Una perspectiva teórica y metodológica», comunicació presentada al V Encuentro de Investigadores del Franquismo, Albacete, 13–15 nov. 2003; *Pequeños grandes cambios. Movimiento obrero y cambio político en la década de los sesenta. Materiales para una historia desde abajo y una perspectiva desde Catalunya* (tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2006); *Clase obrera, antifranquismo y cambio político. Pequeños grandes cambios, 1956–1969* (Madrid: Los Libros de la Catarata, 2008); *Temps d'interseccions. La Joventut Comunista de Catalunya (1970–1980)* (Sabadell: Fundació Francesc Ferrer i Guàrdia, 2008); «Orígenes. En la protohistoria del movimiento vecinal bajo el franquismo», *Historia del Presente* 16 (2010), 27–41; «La reconstrucció de la raó democràtica. Del suburbi a la ciutat», dins Carme MOLINERO & Pere YSÀS, coord., *Construint la ciutat democràtica...*, 113–155, i *Lucha de clases, dictadura y democracia (1939–1977)* (Barcelona: Icaria, 2012). Iván BORDEETAS JIMÉNEZ, «El viatge: canals d'informació, rutes, condicions i arribada» i «Habitatge i assentaments, de la postguerra a l'estabilització», dins Martí MARÍN, dir., *Memòries del viatge 1940–1975* (Ajuntament de Sant Adrià de Besòs/Museu d'Història de la Immigració de Catalunya, 2009), 33–50 i 51–69; «El movimiento vecinal en el tránsito de la resistencia a la construcción de alternativas», *Historia del Presente* 16 (2010): 43–61; «“Ni tú ni yo somos nadie si tú y yo no somos nosotros”: los orígenes del movimiento vecinal en Catalunya», dins A. BARRIO ALONSO, J. DE HOYOS PUENTE & R. SAAVEDRA ARIAS, ed., *Nuevos horizontes del pasado: culturas, políticas, identidades y formas de representación* (Santander: Universidad de Cantabria, 2011); «“Las Asociaciones de Vecinos son la mejor escuela de formación de ciudadanos conscientes”. El moviment veïnal durant el tardofranquisme i la transició», *Plecs d'Història Local* 141 (abril 2011): 5–7; «De la supervivència a la resistència: la gestació del moviment veïnal a la Catalunya franquista» i amb Anna SÁNCHEZ SORRIBES, «El moviment veïnal en (la) transició, 1974–1979», dins MOLINERO & YSÀS, coord., *Construint la ciutat democràtica...*, 35–112 i 159–261; *Nosotros*

*la ciutat democràtica. El moviment veïnal durant el tardofranquisme i la transició.*⁵ Res de nou, aleshores, llevat del marc geogràfic.

La principal aportació del treball és la voluntat d'estudiar també què va passar a finals de la dècada del setanta i durant la dels vuitanta, els anys que se solen associar amb la crisi del moviment veïnal i que han estat fins ara poc estudiats, si no és en comptades excepcions.⁶ Per què un moviment tan potent com el veïnal dels anys setanta va entrar en una important davallada? Quan va començar el declivi i quins van ser-ne els motius? Quin paper hi van representar els diferents partits polítics? Va ser aquesta crisi la fi del moviment veïnal reivindicatiu o, per contra, s'ha magnificat? Certament, hi havia fets com la gran lluita que es va desencadenar l'any 1986 a Llefià a l'entorn de la remodelació de la plaça Trafalgar o la famosa Intifada del Besòs de l'any 1990 al barri Besòs de Sant Adrià que ja indicaven que els anys vuitanta no havien estat totalment una bassa d'oli i podien ser una època interessant per estudiar.

La primera part de la recerca ha estat centrada en la manera com es va gestar el moviment veïnal al Barcelonès Nord, és a dir, a les ciutats de Badalona, Santa Coloma de Gramenet i Sant Adrià de Besòs. Així, analitza les condicions materials o objectives, començant per la repressió exercida per una dictadura feixista i de classe com la franquista, que van propiciar una davallada inicial dels nivells de vida de les classes populars i va ser la causa en molts casos de les primeres migracions, que en contra del que encara es pensa en alguns àmbits, van ser inicialment perseguides i reprimides per les autoritats franquistes,⁷ especialment interessades en

somos los que hemos hecho esta ciudad. Autoorganización y movilización vecinal durante el tardofranquismo y el proceso de cambio político (tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2012).

5 MOLINERO & YSÀS, coord., *Construint la ciutat democràtica...*

6 Una excepció és la recent publicació de Marc ANDREU ACEBAL, *Barris, veïns i democràcia. El moviment ciutadà i la reconstrucció de Barcelona (1968–1986)*, (Barcelona: L'Avenç, 2015), basada en la seva tesi doctoral que malauradament no vaig tenir oportunitat de poder llegir fins després d'acabar la redacció de la meua tesi.

7 Vegeu sobretot els treballs de Martí MARÍN I CORBERA, *Immigració, suburbialització i dictadura, 1939–1960*, III Beca Miquel Carreras, treball inèdit (Museu d'Història de Sabadell, 2003); *D'immigrants a ciutadans. La immigració a Catalunya del franquisme a la recuperació de la democràcia* (Barcelona: Diputació de Barcelona/Ajuntament de Sant Adrià del Besòs/Museu d'Història de la Immigració de Catalunya, 2004); «Dossier: Immigració a Catalunya. Els anys del franquisme», *L'Avenç* 294 (gen. 2005); «Franquismo e Inmigración interior: el caso de Sabadell (1939–1960)», *Historia So-*

els primers anys de la dictadura a retenir la població al seus llocs d'origen per facilitar el control i la repressió de la societat i, al mateix temps, fer real l'Estat totalitari, que considerava la ciutat com a roja i subversiva. Però malgrat la repressió i les deportacions d'immigrants *sense papers* (se'ls exigia justificar una feina o domicili *legals* per no expulsar-los) que es van fer, per exemple, des del Govern Civil de Barcelona durant els anys de Felipe Acedo Colunga,⁸ el cert és que el flux de població no es va aturar. Els motius polítics i econòmics es barrejaven en les causes per marxar dels pobles cercant l'anonimat a les grans ciutats:

Aquí iba viendo la gente, se iba hacinando, venían no solamente por motivos de trabajo sino por motivos políticos. No podían estar en su pueblo porque cuando pasaba cualquier cosa la Guardia Civil los cogía y palizas van y palizas vienen. Yo he conocidos personas que han vivido en este barrio [Llefià, Badalona] que por tener una cierta tendencia política, no por crímenes ni por haber hecho más, no, por tener un pensamiento político tuvieron que salirse de su pueblo y venirse a vivir a medio escondidas en estas barracas. Aquí era imposible encontrar a alguien porque estaban hacinadas las barracas.⁹

cial 56 (2006). Vegeu també els estudis d'Imma BOJ, *La represión de la inmigración en la Barcelona franquista. El pabellón de las Misiones* (tesina de màster, Universitat de Barcelona, 2003); «El Pavelló de les Missions. La repressió de la immigració», *L'Avenç* 298 (2005): 38–44, i amb Jaume V. AROCA, «La repressió de la immigració: les contradiccions del franquisme», dins MARÍN, dir., *Memòries del viatge...*, 71–86. Malauradament encara hi ha qui afirma que aquestes migracions van ser planificades per l'estat franquista per *espanyolitzar* Catalunya, quan el cert és que no va ser fins a les darreries del franquisme i durant la transició quan es va pensar de fer servir la població no nascuda a Catalunya per torpedinar les reivindicacions nacionals catalanes, com va fer per exemple Manuel Fraga Iribarne amb el foment de les Casas Regionales, si bé sense gaire èxit, atesa la participació de molts dels «nous catalans», com diria Francesc Candel, en les reivindicacions catalanistes.

8 Aquestes deportacions van arribar segons Imma Boj a les 15.000 persones entre 1952 i 1957. Vegeu Imma BOJ & Jaume V. AROCA, «La repressió de la immigració...», 72. Són colpidors una sèrie de testimonis que vaig esmentar a la meua tesi i que estaven recollits a l'obra de Montserrat CARRERAS, Emili FERRANDO & Joan VILLARROYA, *La immigració a Badalona durant el segle XX*, Monografies Badalonines 19 (Museu de Badalona, 2006).

9 Testimoni de Luis Diego recollit dins Montserrat CARRERAS, Emili FERRANDO & Joan VILLARROYA: *La immigració a Badalona...* Angelina Puig va ser pionera a veure les motivacions polítiques de les primeres migracions en els treballs *Naixement i creixement dels barris perifèrics a les ciutats industrials de Catalunya. Història viva de Torre-Romeu, Sabadell* (memòria de doctorat, Universitat Autònoma de Barcelona, 1989) i *De Pedro Martínez a Sabadell: l'emigració, una realitat no exclusiva ment econòmica, 1920–1975* (tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991).

En efecte, el Barcelonès Nord va ser un territori receptor de molta immigració provinent de la resta de l'Estat espanyol, sobretot per la proximitat amb Barcelona i perquè resultava més accessible a una població sense gaire recursos. Però aquesta població va haver de viure en unes condicions duríssimes. Als barris perifèrics de les ciutats del Barcelonès Nord va proliferar el barraquisme, l'infrahabitatge i la falta de tota mena de serveis bàsics (clavegueram, enllumenat, asfaltat, escoles, serveis mèdics, transport públic, etc.). De fet, l'any 1949 es calculava que, a les poblacions que envoltaven la capital catalana, 26.000 persones vivien en barraques i coves.¹⁰ Alguns dels relats de les persones que van arribar-hi i van viure en aquestes lamentables condicions podien ser certament colpidors:

Al mes o así, mi madre [...] se vinieron todos. Éramos 8 hermanos y aquí no teníamos trabajo, ni casa ni nada... Veníamos huyendo de la...[inintelligible] y entonces nos dejaron una barraca en el Campo de la Bota [...]. Y luego, pues, nos hicimos nosotros... entonces la playa no era muy usada en el Campo de la Bota, y estaba llena de derribos... Había una fábrica que tiraba todos los carburos desechos [...]. Por allí había montones de tochos de obra... tiraban muchos escombros. Y de aquello cogimos nosotros... Con el carburo hicimos... y la sorra hicimos el mortero y con los materiales rotos de tocho y todo eso nos levantamos [inintelligible] de obra..., y con cajas de huevos le pusimos el techo, y cartón [inintelligible] [...]. Se presentó el día de san Antón... del año cuarenta y [...] del 45 o del 46 [...] Se nos llevó el viento el techo de la barraca y nos quedamos en la calle [...] y otra vez...¹¹

Aquestes dures condicions de vida pel que fa a l'habitatge, que anaven de la mà d'una pèrdua de poder adquisitiu de les classes treballadores i populars causat pel descens dels salaris reals i la pujada dels preus dels productes bàsics no van ser pas casuals, sinó clarament conseqüència de

¹⁰ Iván BORDETAS, «Habitatge i assentaments. De la postguerra a l'estabilització», dins MARÍN, dir., *Memòries del viatge...*, 62. Com a font cita Francesc BASSÓ, Gabriel BUIXÓ & Oriol BOHIGAS, «Estudio social del problema de la vivienda en relación con las zonas afectadas por el mismo», *Cuadernos de Arquitectura* 15-16 (1952-1953).

¹¹ Entrevista a Francisco Rodríguez, 21 juny 2013. Posteriorment serà membre fundador i primer president de l'AAVV de Lloreda.

la política classista que va aplicar el franquisme contra els vençuts i vençudes.¹² El nivell de vida va caure durant la dècada dels quaranta per sota del de 1936 i no es va recuperar el nivell anterior a la guerra fins ben entrat els anys cinquanta. Les autoritats franquistes, cap al final d'aquesta dècada i coincidint amb el canvi de política econòmica, van deixar d'aplicar una política repressiva contra la immigració just al moment que els plans d'estabilització acceleraven els moviments migratoris i van mirar de posar alguns pedaços a una situació que era potencialment explosiva. El 1954 s'havia fet una Ley de Viviendas de Renta Limitada. Més important va ser la creació, el mateix any 1957, del Ministerio de la Vivienda, que va ser posat sota les mans d'un *camisa vieja* com José Luis de Arrese. Ja el 1939 s'havien creat el Instituto Nacional de la Vivienda i la Obra Sindical del Hogar amb la voluntat —més teòrica que real— de crear habitatges per a les capes humils de la població. També existia el Instituto Municipal de la Vivienda (posteriorment Patronato Municipal de la Vivienda o Patronato Municipal de Viviendas de Renta Limitada), a Barcelona i a altres municipis amb la idea de controlar la construcció d'habitatge social. Però fins al moment l'Estat no havia posat gaire interès en aquesta feina, ja que no havia dotat econòmicament aquestes entitats per dur a terme aquesta tasca, de manera que la xifra d'habitatges construïts havia estat ridícula.¹³

Va ser amb la creació del Ministerio de la Vivienda que es va començar a donar un impuls més important a la construcció, en especial quan les autoritats van adonar-se que el fenomen migratori era imparable i es van començar a relaxar i aturar les polítiques restrictives des d'aquest punt de vista. L'impuls del I Plan Nacional para la Vivienda i els plans generals d'ordenació urbana de les principals ciutats catalanes —encara que després no s'apliquessin— demostraven un cert canvi d'actitud. No obstant això, encara hi haurà un dèficit important d'habitatges durant un cert temps i el barraquisme persistirà durant els anys seixanta malgrat el re-

12 Per a una anàlisi més àmplia d'aquesta qüestió vegeu Carme MOLINERO & Pere YSÀS, «Patria, Justicia y Pan», *Nivell de vida i condicions de treball a Catalunya (1939–1951)* (Barcelona: La Magrana, 1985), 214.

13 BORDETAS, «Habitatge i assentaments...», 64–65. A la província de Barcelona l'OSH només havia construït 8.205 habitatges entre 1942 i 1956.

vifament econòmic i l'aparició de sectors de població amb un poder adquisitiu més gran. Serà en aquesta dècada quan es plasmaran els Planes de Urgència Social i les Unidades Vecinales de Absorción (UVA) per intentar cobrir el que la iniciativa privada no feia —malgrat les nombroses bonificacions— i, teòricament, posar fi al barraquisme. Però el fet que es prioritzés la quantitat sobre la qualitat va originar que les noves edificacions, fossin d'iniciativa privada o pública, tinguessin molts dèficits, com ara que s'urbanitzés en terrenys inversemblants i mancats d'infraestructures elementals, i amb una elevadíssima densitat de població, que derivà en el que Francesc Candel batejà com a *amazacotamiento*.¹⁴ D'altres van fer servir el terme *barraquisme vertical* per descriure aquestes noves urbanitzacions sorgides del no-res i, en molts casos, incomunicades amb els nuclis urbans als quals pertanyien en teoria.

Un urbanisme de classes per a una societat de classes¹⁵ i un urbanisme cada cop amb potencialitats de negoci més grans, car els fluxos de població es van accelerar més en aquesta dècada, amb l'arribada de 649.597 persones a Catalunya entre 1961 i 1970.¹⁶ De fet, si analitzem el creixement de les principals ciutats del Barcelonès Nord, va ser a la dècada dels seixanta quan van experimentar l'augment més gran de població.

Evolució de la població al Barcelonès Nord (1950–1981)

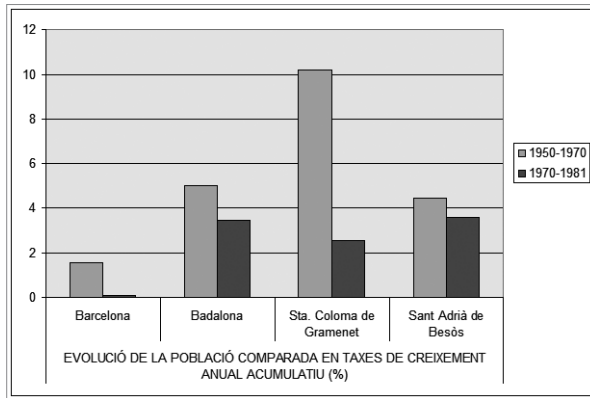
	1950	1960	1970	1981
Badalona	61.654	92.257	162.888	227.744
Santa Coloma de Gramenet	15.281	32.509	106.711	140.588
Sant Adrià de Besòs	10.227	15.801	24.452	36.052
Total	87.162	140.648	294.051	404.384

Elaboració pròpia a partir de fonts diverses que recullen els censos dels anys esmentats.

14 Francesc CANDEL, «El amazacotamiento», *Cuadernos de Arquitectura* 60 (1965): 5–6.

15 José E. DONATO, «Barrios Altos de San Andrés», *Cuadernos de Arquitectura* 60 (2n trimestre 1965): 39.

16 Anna CABRÉ & Isabel PUJADES, «La població: immigració i explosió demogràfica», dins Francesc CABANA, coord., *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, vol. v (Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1988), 48–52.

Elaboració pròpia a partir de fonts diverses.

Durant els anys del *desarrollismo* i el creixement econòmic, aquestes mancances no es van acabar de solucionar, ja que els polígons d'habitatges que es van promoure, fos per iniciativa pública o privada, van ser sempre menys dels necessaris, a més de tenir unes qualitats de construcció pèssimes i de mancar-hi serveis elementals.

Promoció pública d'habitatge a Badalona 1953–1976

Data de construcció	Nom	Situació	Promotor	Habitatges
1955	José Antonio Primo de Rivera	Raval	OSH	150
1966	General Moscardó	Bufalà	PLVRL	200
1962–63	El Bruc	Bufalà	OSH	410
1962–66	Sant Roc	Sant Roc	OSH	3.395
1963–70	Sant Anastasi	Congrés	VCE	1.511
1965–67	UVA en Barcelona, Badalona	Pomar	OSH	2.000
1968	Sant Jordi	Canyadó	PLVRL	447

Data de construcció	Nom	Situació	Promotor	Habitatges
1969	Verge de la Salut (<i>el Hoyo</i>)	La Salut	PLVRL	584
1969	Verge Assumpta	St. Antoni de Llefia	PLVRL	212
1969	San Antonio	St. Antoni de Llefia	PLVRL	604
1971	Sant Jaume	Gorg	PLVRL	342

OSH: Obra Sindical del Hogar.

PLVRL: Patronato Local de Viviendas de Renta Limitada (o Patronato Municipal de Viviendas de Badalona).

VCE: Patronato de Viviendas del Congreso Eucarístico.

Font: Joan VILLARROYA, dir. *Història de Badalona* (Museu de Badalona, 1999), 173.

La iniciativa privada no va satisfer tampoc aquestes necessitats, perquè estava més interessada a aconseguir beneficis ràpids que en les necessitats vitals de la gent. Els plans parcials,¹⁷ que vulneraven les disposicions del Pla Comarcal de 1953, l'afany especulatiu i de guanys fàcils dels empresaris constructors i les seves convivències i connexions amb l'aparell polític del franquisme, van propiciar la proliferació d'habitatges que en la majoria dels casos no respectaven unes condicions mínimes de construcció com de proveïment dels serveis més indispensables per a la població (sanitat, educació, higiene, neteja, comunicacions, etc.).

El paradigma de l'especulació immobiliària durant aquests anys es va donar a la ciutat de Santa Coloma de Gramenet. Aquesta ja tenia els seus barris d'autoconstrucció i barraquisme des de feia molts anys (el Fondo, Santa Rosa i Singuerlín, entre d'altres), però va ser durant les alcaldies de Víctor Jové Miguillón (1959–1965) i, sobretot, d'Antonio Romero

¹⁷ Durant aquests anys es van fer diversos plans parcials a Badalona: Polígon 1 (Sant Roc–Congrés, 4 febr. 1957); Sector Llefia (1 ag. 1960); Sector Caritg (30 ag. 1962); Sector Mont-roig (28 jul. 1966); Torrent de la Font (19 set. 1969); Sector la Batllòria-Montigalà (22 nov. 1969); Illa Sant Bru, Triomf, Jovellar, Rivero (16 jul. 1968) i Sector Mas-Ram (9 febr. 1970). Només un no es va executar tal com s'havia planejat —el de Batllòria-Montigalà—, entre d'altres causes per l'oposició veïnal. Vegeu Joan VILLARROYA, dir., *Història de Badalona* (Museu de Badalona, 1999), 172.

Tutusaus (1965–1970) i Juan Porta Bussoms (1970–1975), quan la fallera especulativa es va desfermar sobre la ciutat. A Santa Coloma no van proliferar els grans polígons d'obra pública com a Badalona i —en menor mesura— a Sant Adrià. La iniciativa privada va tenir un pes més gran, la qual cosa va comportar una urbanització caòtica i un afany especulatiu en què els plans parcials servien per vulnerar descaradament el Pla Comarcal de 1953, des del primer Pla Parcial elaborat el 1958 fins al darrer, elaborat per l'Ajuntament franquista el 1973.¹⁸ Es permutaven zones agrícoles o verdes en terrenys edificables amb una facilitat inusitada. La lluita contra alguns d'aquests plans i estafes immobiliàries (com la dels pisos de la *cooperativa* VIPES a les Oliveres) va esperonar l'aparició i el creixement del moviment veïnal.

Amb aquests condicionants no ens ha d'estranyar que els dèficits urbanístics en tots els àmbits a la ciutat de Santa Coloma de Gramenet fossin realment alarmants. La revista *Gramma*,¹⁹ en el número 43–44 de juliol–agost de 1972 titulat molt expressivament «Santa Coloma en peligro» (amb una portada en què King Kong destruïa algunes de les edificacions més emblemàtiques de la ciutat), quantificava, barri a barri, aquests dèficits urbanístics juntament amb totes les carències en serveis públics elementals (educació, sanitat, zones verdes, oci, etc.).

18 Els principals plans parcials a Santa Coloma van ser: Lorenzo Serra (zona Riu Sud, 28 set. 1950); Bastida (carretera Clínica Mental, 8 set. 1960); Sector Noreste (zona Can Zam, Vinyes, Oliveres i Can Franquesa, 28 des. 1964); Torre Balldovina i Can Jané (23 febr. 1967); «Disposición de volúmenes de parcelas propiedad del PMV» (les Oliveres i Can Franquesa, 1968); «Remodelación manzana Ayuntamiento» (carrers al voltant de l'Ajuntament, 26 oct. 1972); Can Zam (per segona vegada, 26 juny 1972) i Sector Motocross (Barri Raval–Santa Rosa, 13 jul. 1973). Vegeu Marcelo LÓPEZ RÓDENAS, *Historia social de la Santa Coloma moderna, 1954–1979* (Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, 1982), 289.

19 La revista *Gramma* va néixer l'any 1969 impulsada inicialment pels nous sacerdots obrers (en especial per Jaume P. Sayrach), però aviat s'hi van incorporar membres de les diferents tendències polítiques antifranquistes. Per a més informació sobre la revista i la seva evolució, vegeu Angel SODY DE RIVAS, «Evolució de la premsa a Santa Coloma», *Àgora* 4 (març 1999): 45–100, i posteriorment amb el mateix títol dins GRUP D'HISTÒRIA JOSÉ BERRUEZO, *Una ciutat dormitori sota el franquisme. Santa Coloma de Gramenet 1939–1975* (Barcelona: Ediciones Carena, 2006).

DEFICIT TOTAL DE STA. COLOMA DE GRAMANET EN DICIEMBRE DE 1971

	Valor en pes. de las obras y de los terrenos necesarios	Superficie en m ² de terrenos necesarios para las obras
Deficit en obras urbanas.....	590.000.000'—	
Deficit en Sanidad Asistencial.....	476.000.000'—	26.000'—
Deficit en Sanidad Preventiva.....	105.000.000'—	
Deficit en ensefianza.....	843.000.000'—	198.000'—
Deficit en zonas deportivas.....	690.000.000'—	97.000'—
Deficit en zonas verdes.....	1.384.000.000'—	415.000'—
Deficit en mercados.....	101.000.000'—	8.000'—
Deficit en correos, telégrafos y teléfonos.....	28.000.000'—	
Deficit en servicios Municipales.....	18.000.000'—	4.000'—
Deficit en servicios Asistenciales para jubilados y Servicios para Subnormales.....	61.000.000'—	8.000'—
Deficit en Tráfico.....	123.000.000'—	
Deficit en Centros culturales, Recreativos y de relación social.....	97.000.000'—	6.000'—
TOTALES	4.516.000.000'—	762.000'—

POBLACION Y DEFICIT POR BARRIOS

BARRIO	Número de habitantes en diciembre 1971	Deficit por Barrios
Arrabal.....	10.903'—	432.000.000'—
Can Mariné.....	10.168'—	403.000.000'—
Centro.....	9.885'—	380.000.000'—
Fondo.....	23.724'—	940.000.000'—
Italianos.....	10.787'—	427.000.000'—
Oliveras.....	4.245'—	168.000.000'—
Rio.....	17.982'—	712.000.000'—
Santa Rosa.....	9.377'—	371.000.000'—
Singularin.....	17.229'—	683.000.000'—
TOTAL	114.000'—	4.516.000.000'—

NOTAS ACLARATORIAS FINALES

1. Santa Coloma tenía en diciembre de 1971 un déficit total de bienes colectivos de uso público de unos 4.500.000.000 de pesetas (aproximadamente 40.000 pesetas por habitante).

El Ayuntamiento realiza una inversión anual de 350 a 500 pesetas por habitante, por lo tanto, en caso de no variar substancialmente el ritmo de inversión, se tardarían 100 años en hacer desaparecer el déficit (suponiendo que la población no aumentara).

2. La superficie de terreno necesaria para edificar los servicios de uso colectivo que precisa Santa Coloma es de unos 750.000 m². La ciudad cuenta aún con terrenos libres y aptos para estas construcciones, pero sería necesaria su expropiación, un fuerte aumento de las inversiones municipales que permitiera llevar a cabo las obras, y una adecuada planificación del crecimiento del Término Municipal.

Podemos afirmar que el futuro de Santa Coloma como ciudad habitable, depende del tipo de utilización de los terrenos que están aún sin edificar. Si en ellos se construyen solo viviendas o industrias en lugar de servicios necesarios, los déficits serán insolubles.

En relación a la escasez de industrias o la inexistencia de una zona industrial en Santa Coloma conviene hacer las siguientes precisiones:

1.º Que ya existe en realidad una importante industria que produce fuertes beneficios, que es la industria de la construcción.

2.º Que la escasez de fábricas se debe a que en 1943 perdió su zona industrial del otro lado del río Besòs, que hasta esta fecha pertenecía al Término municipal de Santa Coloma.

3.º Que puede ser beneficioso para la población el poseer una zona industrial, siempre que no sea un detrimento de las zonas de servicios colectivos necesarios.

4.º Que dado que Santa Coloma está rodeada de diversas zonas industriales muy desarrolladas y arraigadas (San Andrés, Badalona, San Adrián...) es más positivo facilitar buenos accesos y comunicaciones hacia ellas que intentar la creación de una nueva zona industrial, ya que ésta no supone de entrada un gran nú-

mero de puestos de trabajo para la población pues éstos dependen de múltiples factores como grado de automatización de las fábricas, especialidades que requieren, etc.

3. El déficit fue calculado de acuerdo con las orientaciones de las normas legales vigentes en Urbanismo y sobre la base de las necesidades de los 114.000 habitantes con que legalmente (según el censo oficial, única fuente para conocer el número de habitantes, contaba Santa Coloma el 31.12.1971).

Sin embargo, tanto por las mismas autoridades, como por periodistas se viene afirmando repetidamente que la cifra de población es mucho mayor, y que oscila entre 125.000 y 150.000 habitantes.

En este caso el déficit total de Santa Coloma, partiendo de 40.000 pesetas por habitante ascendería a 7.000.000.000 de pesetas.

4. El estudio se refiere únicamente a bienes de uso público considerados esenciales para la población. Se han omitido edificios o servicios colectivos no estrictamente imprescindibles, tales como escuelas de formación profesional, edificios administrativos por barrios, residencias de jóvenes trabajadores, etc., y los bienes de uso individual, como canalizaciones de agua y electricidad para el suministro de los sectores de la población que carecen de estos servicios, etc., y que serán objeto de estudios posteriores.

5. Tampoco se incluye en el estudio el déficit de viviendas de la población, este será también objeto de un futuro estudio, a partir del censo de las infraviviendas existentes en la localidad (insalubres, ruinosas, reatquilados, barracas, etc.).

6. Los precios de las obras se han calculado según los precios normales de construcción.

No se ha hecho así, sin embargo, con los precios de los terrenos: se ha elegido el precio de 100 pesetas el palmo cuadrado en lugar de 300 ó 400, que es el precio actual en Santa Coloma, por considerarlo un posible precio de expropiación.

Diputació de Barcelona - Xarxa de Biblioteques

Totes aquestes mancances urbanístiques van motivar, entre altres, l'aparició de protestes veïnals al mateix temps que es produïa un procés paral·lel de conscienciació, ja que la percepció en si mateixa de totes aquestes deficiències no implica necessàriament una voluntat de lluita i mobilització, i encara més en un context d'un règim feixista amb una gran capacitat repressora.

Per això, en la investigació he fet incís en les condicions subjectives, començant per les primerenques xarxes d'autoajuda i d'organització més o menys informals que es van bastir en uns primers moments per mirar de superar les dificultats diàries i intentar proveir els anomenats suburbis dels serveis més elementals i convertir-los en barris, com ja va dir en el seu moment Martí Marín.²⁰ Aquesta autoorganització sovint va començar per qüestions d'extrema necessitat, com proveir-se dels serveis més elementals o, fins i tot, per impedir que s'enderroqués la barraca:

Al mes o así de estar aquí [es refereix al Barri de Lloreda de Badalona, on l'entrevistat va anar a viure el 1953 procedent del Camp de la Bota...] me entero de que esto estaba... que iban tirando casas, que esto estaba en precario [...]. De eso nos enteramos cuando hicimos las gestiones para poner agua aquí. Y entonces me enteré de eso y yo estaba “desesperao”. Porque yo ahora estoy “entrapao” con el pagar esta deuda, 15.000 pesetas [un préstec que havia demanat per comprar el terreny on va fer la casa], que ganaba yo 25 duros a la semana... Bueno, indagando me dicen «Ahí hay un grupo de hombres que se reúnen [...]». Total, que una noche los veo aquí en la calle Navarra, ahí por debajo de la mina de Lloreda. Y hablé con ellos a preguntarle a ver... «Esto está muy mal, esto está muy mal [...]». I al sábado siguiente me presento yo en el sótano de Boada, el cabecilla principal [...], José Boada.²¹

20 Martí MARÍN, «Epíleg: de suburbis a barris, autoorganització, integració, protesta i politització», dins MARÍN, dir., *Memòries del viatge...*, 135–148.

21 Entrevista a Francisco Rodríguez, 21 juny 2013, un dels membres fundadors de l'AAVV de Lloreda. Segons ell ja tenia consciència d'esquerres aleshores. Era diferent del cas del *cabecilla* que esmenta, José Boada, que era més aviat conservador —però amb sensibilitat social— segons el testimoni de Diego Guerrero Castaño, entrevistat el 21 de novembre de 2013.

Tot això passava mentre el règim, conscient que aquests barris podien ser problemàtics en un futur, va mirar d'exercir un control més gran un cop canviada la política inicial de repressió de la immigració. Una manera de fer-ho va ser creant un associacionisme popular franquista impulsat per la Secretaria General del Movimiento, vehiculat per mitjà de les Asociaciones de Cabezas de Familia (1963) o la Ley de Asociaciones (1964), tot i que inicialment va haver de fer front a les reticències d'altres sectors del règim que controlaven els ministeris de Governació i Presidència —que volien monopolitzar més poder situant aquestes noves associacions sota el seu poder directe i no sota la Secretaria General del Movimiento—, com denunciava sovint el mateix José Solís Ruiz:

Yo no comprendo como alguien puede discutir la posibilidad que tenemos de ser uno de los pilares fundamentales de nuestro Movimiento. Yo no comprendo que, cuando los hombres que tenemos, porque Dios así lo ha querido, la responsabilidad de una familia y la responsabilidad de estar presentes en la defensa de sus intereses, alguien hurte esta posibilidad. Yo no comprendo cómo, cuando podemos garantizar la continuidad de una comunidad política regida por la Ley de Dios y encaminada a defender la familia, hay quién titubea y cree que esto puede hacer daño.²²

Aquesta voluntat d'enquadrament era una característica del franquisme eminentment feixista que es va donar no només als anys quaranta sinó també durant els anys seixanta i que en el Barcelonès Nord es va impulsar sobretot a Badalona, per mirar de controlar unes barriades potencialment desafectes. Així van legalitzar-se a Badalona les AAVV de Lloreda (1959, si bé aquesta funcionava pràcticament des de 1954), Puigfred (1959), la Pau (1960), Sistrells (1961), Sant Joan de Llefià Alt (1963), Bonavista (1963), Sant Crist (1965), Sant Antoni de Llefià (1968, si bé funcionava des de 1957–59), Artigas (1968), Congrés Eucarístic (1969) i Juan Valera (1969). També van aparèixer les Asociaciones de Cabezas de Fami-

²² *Documentación Relativa a la representación de la Familia en España. Conclusiones del II Congreso de la Familia Española. Discurso del Ministro Secretario General del Movimiento en la clausura del II Congreso de la Familia Española*, p. 9, Fondo Presidencia, caixa 51/9837, AGA.

lia de Badalona (1967), Alta Badalona (1968), Pomar (1968) i San Roque (1968). A Santa Coloma va haver-hi algun intent de crear associacions d'aquest tipus als barris de Singuerlín i Fondo, amb l'afegit d'una Asociación de Cabezas de Família (1969), mentre que a Sant Adrià hi ha constància de l'existència de les AAVV de Montsolís (1966) i de la Catalana (1968). És important observar com tot i que des del poder local es mirava de promoure aquestes associacions amb persones d'ordre, ja es va produir una presència primerenca de persones amb antecedents antifranquistes en algunes d'aquestes associacions (Lloreda, Sistrells, ACF Alta Badalona, per exemple).²³ Aquesta és una línia d'investigació interessant que caldria treballar més en els propers anys. Malgrat tot, a la llarga aquestes entitats no van assolir l'èxit esperat perquè no van ser dotades de suficients recursos (per por que es descontrolessin) i, per ser massa submises respecte del poder local, no van poder solucionar els problemes més greus.

Una altra novetat que es va donar als anys seixanta va ser l'impuls de les eleccions al Tercio Familiar en els diferents ajuntaments franquistes. Va ser un fet amb una certa relació amb la promoció d'entitats veïnals franquistes i amb el projecte de *renovació* del règim. No eren pas una novetat però sí que ho serà el seu major impuls i la voluntat propagandística del franquisme de presentar-les com l'exponent de la democràcia orgànica.²⁴ Malgrat el reduït cens de votants (caps de família i, posteriorment, dones casades), les limitacions i manca de llibertats, el franquisme prenia totes les precaucions perquè els resultats fossin el més favorables possible per als seus interessos:

ha de preverse que las Jefaturas Provinciales del Movimiento tendrán que desarrollar una gran actividad para la preparación política de nuestros cuadros provinciales y locales en relación con las elecciones puesto que, aún cuando se trate de unos comicios puramente administrativos, encaminados a la re-

23 Sobre aquesta qüestió, vegeu els testimonis de Francisco Rodríguez i Diego Guerrero esmentats a la meua tesi doctoral i l'obra —inèdita— del membre de l'AAVV de Sistrells, Miguel LÓPEZ PARRA, *Historial Barrio Sistrells 1924–1960. Asociación de Vecinos 1960–1974* (1976). Agraeixo profundament a Diego Guerrero que em facilités la consulta d'aquest valuós document.

24 Vegeu per a aquesta qüestió l'estudi de Martí MARÍN I CORBERA, *Els ajuntaments franquistes a Catalunya* (Lleida: Pagès editors, 2000).

novación mecánica de quienes han de regir la administración municipal, no puede olvidarse que esta coyuntura puede ser aprovechada por fuerzas políticas adversas para tratar de darles un significado esencialmente político que facilite la acentuación de sus habituales ataques al régimen.²⁵

Això no obstant, als anys setanta començaran a infiltrar-s'hi candidats amb un perfil opositor moderat, a vegades en sintonia i col·laboració amb un moviment veïnal en auge. Els casos més coneguts al Barcelonès Nord es donaran amb l'elecció de Cecília March Blanch el 1970 i Ernesto Rojo Rombouts el 1973.²⁶

Més important va ser el paper dels catòlics de base i d'organitzacions d'apostolat obrer com l'HOAC, la JOC o l'ACO, i d'una nova fornada de sacerdots. D'un paternalisme i d'una visió conservadora i assistencial inicial es va passar a una opció progressista i implicada en les comunitats dels diferents barris. Un precursor va ser el sacerdot Joan Carrera i Planes a la parròquia de Sant Antoni de Llefia l'any 1961 (posteriorment va ser vicari episcopal d'assumptes obrers). Aquest procés va ser especialment important a Santa Coloma amb l'arribada, el 1965, d'un grup de sacerdots joves amb idees progressistes. Així ens ho recordava un dels seus protagonistes, Jaume P. Sayrach:

Nosaltres quan vam venir aquí havíem fet ideològicament una transformació... L'església preconiliar que era tancada en ella [...] A través de la JOC, Joventut Obrera Catòlica, doncs havíem descobert que l'important no és atraure la gent si no nosaltres anar amb la gent. I que la gent era en gran part víctima de la conseqüència de l'ambient. Això és el principi de la JOC. Allò de transfor-

25 FALANGE ESPAÑOLA TRADICIONALISTA Y DE LAS J.O.N.S. DELEGACIÓN NACIONAL DE PROVINCIAS, *Circular núm. 10/66. Las próximas Elecciones Municipales*, Fons Ministerio del Interior. Régimen Municipal y Provincial. Elecciones Municipales, caixa 53/1228, dossier Elecciones Municipales 1969. Aplazamiento de las mismas, AGA.

26 Cecília March Blanch era la germana de l'antic alcalde de Badalona Santiago March Blanch (1954-1961) i era de tendència antifranquista catalanista moderada. Va militar a CDC, de la qual va sortir per diverses disputes internes i per formar part del darrer govern municipal abans de les eleccions locals de 1979, en què va crear sense èxit una candidatura pròpia amb el seu marit. Ernesto Rojo Rombouts també era de tendència catalanista moderada i afí a CDC, si bé també va acabar plegant com March, sobretot després de formar part del darrer govern municipal franquista desoïnt la consigna de CDC.

mar la societat perquè la gent pugui viure humanament. Llavors això ja ens portava al compromís. Un compromís no polític que tenia ressonàncies polítiques, perquè en una dictadura qualsevol moviment és sedició o és... se t'acaben de seguida. Així que la gent deia «los curas comunistas». Però nosaltres vam tenir aquesta idea i llavors érem quatre capellans que pensàvem tan semblant tots, i que vam fer un treball comú. A llavors jo sempre dic que Santa Coloma té una base importantíssima d'aquest fet de venir quatre capellans joves en els barris obrers de Santa Coloma. A Santa Coloma hi havia el poble antic burgès molt despistat. Per que era una burgesia molt pobra. I havia l'entorn de la immigració, molt desestructurada. Un naufragi que la gent es troba a la platja sense casa, sense església, sense saber on anar. Aleshores les parròquies van ser com un pou més amb una gent bàsicament andalusa i extremeña que l'església era molt per ells. Tota la gent, que no cal dir en aquella època tothom anava a missa, es casava, es batejava, doncs l'església va ser un espai de llibertat que va atreure sobretot a gent jove [...] els matrimonis joves van ser importants [...]. I la gent jove va ser molt important per que a la parròquia va vivificar a Santa Coloma en els seus punts sensibles, que són els barris. Va fer barri, al mateix temps fent l'opció [...] a favor de la joventut obrera, la JOC. Es va fer un gran moviment de joves, que lligava tota la joventut de Santa Coloma.²⁷

Els altres sacerdots eren Salvador Cabré (parròquia de Sant Miquel, barri del Singuerlín), Josep Esquirol (parròquia de Sant Jaume al barri del Raval) i Joaquim Trias (parròquia de Sant Josep Oriol al barri del Riu Nord), i d'altres que s'hi afegiran posteriorment com Joan Morán, Antoni Antonijoan, Josep Catà (fundador de la parròquia de Santa Maria al barri de Can Mariner) o el mateix Lluís Hernández (fundador de la parròquia de Sant Ernest —en una clara referència al Che Guevara— a les Oliveres, ja als anys setanta). A Badalona i Sant Adrià no hi va haver un equip tan fort i cohesionat de sacerdots, si bé tenien un perfil similar als anteriors Josep Torrella i Joan Cuadrench de la nova parròquia de Sant Sebastià de Pomar (Badalona) i diversos sacerdots vinculats a la parrò-

²⁷ CEFID, Arxiu Fonts Orals, Fons Moviment Veïnal. Entrevista amb Jaume P. Sayrach, sacerdot a la parròquia del Fondo i posteriorment regidor d'Urbanisme al primer Ajuntament presidit per Lluís Hernández (PSUC). Vegeu també Jaume P. SAYRACH, *En el Fondo. Parroquia de Joan Baptista (Santa Coloma de Gramenet) 1965–1979* (Santa Coloma de Gramenet: Edicions Fòrum-Grama, 2001), 13.

quia de Sant Pere Ermengol, com Joan Cuspinera o Alfred Matas, que tot i estar situada a Barcelona atenia també el barri del Besòs, que pertany a Sant Adrià.²⁸ La seva existència va ser contemplada amb preocupació per les autoritats franquistes i els organismes repressius, com demostrava un document més extens del Servicio de Información de la Comandancia de la Guardia Civil de Barcelona de febrer de 1967, anomenat significativament *Relación de Sacerdotes Progresistas y cargos que ocupan en la Archidiócesis de Barcelona*. Pel que fa al Barcelonès Nord, s’hi feien constatar les següents dades:

CIUDADES Y PUEBLOS DE LA ARCHIDIÓCESIS DE BARCELONA

ARCIPRESTADO DE BADALONA

San José

Revdo. LAUREANO GUIBERNAU TOLRA –ECÓNOMO

San Jaime Apostol

Revdo. JUAN CARRERA PLANAS –ECÓNOMO– PELIGROSO

San Antonio de Padua

Revdo. ANTONIO TORNER CLARAMUNT –ECÓNOMO– PELIGROSO

Santa Coloma de Gramanet – SANTA COLOMA-

Revdo. JUAN ROCA RIERA –REGENTE– PELIGROSO

Santa Coloma de Gramanet – VIRGEN DEL PILAR

Revdo. JUAN MATA MUNNE –CURA-TENIENTE

²⁸ Alfred MATES PERICÉ, *Al Sud-Oest del riu Besòs. Deu anys de vida d’un barri barceloní* (Barcelona: Pòrtic, 1970) i *Una parròquia obrera compleix 50 anys. Sant Pere Ermengol 1946–1996* (Barcelona: Parròquia de Sant Pere Ermengol, 1997); Carles MAS, *El Pomar (Badalona), Els Barris d’Adigsa 27* (Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar Social, ADIGSA, 1995). Altres sacerdots badalonins que van tenir una certa importància van ser Laureano Gibernau a la parròquia de Sant Josep (entre els barris del Centre i el Progrés) i Antonio Torner al barri del Progrés.

Santa Coloma de Gramanet – SAN JAIME APOSTOL

Revdo. JOSE ESQUIROL GRAU

–ECÓNOMO

Santa Coloma de Gramanet – SAN JOSÉ ORIOL

Revdo. JOAQUIN TRIAS BIRBA

–ECÓNOMO

Santa Coloma de Gramanet – SAN JUAN BAUTISTA

Revdo. JAIME P. SAYRACH FATJO DELS XIPTERS –ECÓNOMO– PELIGROSO

Santa Coloma de Gramanet – SAN MIGUEL ARCANGEL

Revdo. SALVADOR CABRE PUIG

–ECÓNOMO– PELIGROSO

Revdo. ANDRES PAGES CASALS

–COADJUNTOR–PELIGROSO²⁹

Això no obstant, a finals de la dècada les organitzacions d'apostolat obrer patiran una nova crisi, ara de característiques diferents de la de finals dels cinquanta, que hem esmentat anteriorment. El context de les convulsions polítiques i socials viscudes l'any 1968³⁰ també les van afectar i van provocar no poques crisis de fe. A la mateixa època, a finals dels seixanta, la jerarquia de l'Església va voler recuperar el control de les organitzacions apostòliques obreres amb la imposició d'uns nous estatuts. No es estrany que en aquest context molts dels seus integrants passessin a militar en partits polítics revolucionaris i marxistes que oferien una activitat antifrancista més clara —o s'integressin en aquestes noves Co-

29 SERVICIO DE INFORMACIÓN DE LA COMANDANCIA DE LA GUARDIA CIVIL DE BARCELONA, *Relación de sacerdotes progresistas y cargos que ocupan en la Archidiócesis de Barcelona*, dossier 22 Sobre vacantes y nombramientos de cargos eclesiásticos dentro de la Iglesia catalana, (27 febr. 1967), p. 9, Fons Cultura. Gabinete de Enlace del Ministerio de Información y Turismo, caixa 42/0899, AGA. El document conté un error, ja que Joan Carrera estava a Sant Antoni de Pàdua i no a Sant Jaume Apòstol.

30 Sobre els fets de 1968 en diferents indrets del món, vegeu José Julio PERLADO, *Paris, Mayo de 1968. Crónica de un corresponsal* (Madrid: Ediciones Internacionales Universitarias, 2008); Manuel GARÍ, Jaime PASTOR & Miguel ROMERO, ed., *1968: el mundo pudo cambiar de base* (Madrid: Los Libros de la Catarata, 2008); André GLUCKSMANN & Raphaël GLUCKSMANN, *Mayo del 68: por la subversión permanente* (Madrid: Taurus, 2008); Miguel DELIBES, *La Primavera de Praga* (Barcelona: Destino, 1991); Giaime PALA & Tommaso NENCIONI, ed., *El Inicio del fin del mito soviético. Los comunistas occidentales ante la primavera de Praga* (Barcelona: Ediciones de Intervención Cultural, 2008); Carlos FUENTES, *Los 68: París, Praga, México* (Madrid: Debate, 2005); Juan MIGUEL DE MORA, *T 68: Tlatelolco 68. Por fin toda la verdad* (México: EDAMEX, 2000), i Elena PONIATOWSKA, *La Noche de Tlatelolco. Testimonios de historia oral* (Méxic: Era, 1974).

munitats Cristianes de Base que no tenien un funcionament tan jeràrquic. Tot i això, al Barcelonès Nord aquests sectors encara van tenir un paper important en el desenvolupament del moviment veïnal durant els anys setanta. La fundació de la revista *Gramma* l'any 1969 amb la cobertura de les parròquies de Santa Coloma de Gramenet —com ja hem esmentat anteriorment— és un bon exemple de la seva importància, pel caràcter de portaveu del moviment veïnal de l'àrea que aniria prenent. A més, durant els anys setanta es va donar un procés de confluència entre cristians i marxistes plasmat en el corrent Cristians pel Socialisme,³¹ que va acabar propiciant, per exemple, que un capellà comunista —Lluís Hernández— fos alcalde de Santa Coloma de Gramenet el 1979 pel PSUC.

Alhora, als anys seixanta algunes forces polítiques, sobretot el PSUC, que tenia una notable implantació a la comarca, van intentar, un cop recuperat de l'anomenada «Caiguda del duro de 1961», de tenir incidència en determinats barris. Inicialment la prioritat la va centrar el moviment obrer i les CCOO. Però les Comissions Obreres al Barcelonès Nord van tenir unes certes peculiaritats, condicionades pel context socioeconòmic de la comarca, de manera que no van tenir la força d'altres comarques com el Vallès Occidental o el Baix Llobregat. El predomini de la petita i mitjana empresa juntament amb l'existència d'un gran nombre de persones que treballaven fora del Barcelonès Nord els va restar força. Però, curiosament, aquest fet els va permetre, en el cas de Badalona, de tenir més capacitat per connectar amb sectors de la ciutat que no eren exclusivament obrers. De la mateixa manera, que la feblesa organitzativa per fàbriques va condicionar un model d'organització per zones o per barris que, com veurem, va afavorir que sorgís en el futur el moviment veïnal. A Badalona les CCOO van tenir més connexió amb altres entitats i forces no

31 El document fundacional de gener de 1973 es pot trobar a l'AGA: *Cristianos por el socialismo*, Fons Cultura, Gabinete de Enlace del Ministerio de Información y Turismo, caixa 42/9010, dossier 11 Sobre los Movimientos Apostólicos Seglares. Vegeu també Francisco MARTÍNEZ HOYOS, *La Cruz y el martillo: Alfonso Carlos Comín y los cristianos comunistas* (Rubí: Rubeo, 2009); Alfonso Carlos COMÍN, *Obras Completas* (Barcelona: Fundación Alfonso Carlos Comín, 1986–1994) i *Cristianos en el partido, comunistas en la iglesia* (Barcelona: Laia, 1977). També Joaquima ÚTRERA REDONDO, *Lluís Hernández, el capellà rebel* (Barcelona: Fundació Nous Horitzons, 2011) i Lluís HERNÁNDEZ, *Escrits, 1980–1992. Lluís Hernández: L'alcalde de la transformació de Santa Coloma de Gramenet* (Santa Coloma de Gramenet: Associació Editors Teresa Quintana, 1992).

exclusivament obreres, amb les quals van arribar a crear una Comissió Cívica.³² Un militant comunista ens recordava la importància d'aquest fet:

CONCLUSIONES. El que existiera una Comisión Ciudadana y tuviera contacto con las Comisiones de Vecinos [...] daría lugar: a) a un acercamiento de las capas medias y de forma orgánica a las clases proletarias. b) un profundo trabajo de movilización en los casos que la realidad lo exigiera. c) a un trabajo de esclarecimiento y de agitación política facilitando las charlas en los barrios, el proselitismo y el trabajo abierto y amplio. Facilitaría una gran información, sobre todo lo que acontece, no sólo en la ciudad sino en poblaciones limítrofes, por contactos que se podrían tener mediante las Comisiones de Vecinos. Ello podría culminar en una 'RUTA' (Marcha) [...] [es refereix a una gira per fer conferències i contactes, ja que es parla de l'existència d'altres «grups interessants» a Santa Coloma i Sant Adrià]. Los medios a aplicar para que la movilización tuviera éxito, serían evidentemente no clandestinos.³³

Ahora van mirar d'impulsar Comissions Obreres de Barri per suplir la manca de Comissions Obreres de Fàbrica, mentre apareixien les Comissions Obreres Juvenils i també les ja anomenades comissions de veïns la importància de les quals va ser destacada fins i tot per Gregorio López Raimundo.³⁴ Malgrat que encara els atribuïen un paper secundari respecte al front sindical i no van acabar de reeixir completament, va ser un precedent de l'aposta més decidida que es faria als anys setanta i van tenir capacitat per atreure també grups de dones que posteriorment van tenir un paper important en el moviment veïnal.

Tot i que a la segona meitat dels anys seixanta ja s'havien produït algunes protestes i mobilitzacions veïnals reclamant serveis elementals (dones de Bufalà —Badalona— per l'aigua el 1967; veïns del Besòs —Sant Adrià— contra l'abocador; boicot al «3» a Santa Coloma per la pujada de tarifa el 1968; veïns de Pomar —Badalona— contra l'OSH el 1969 i, de

32 DOMÈNECH I SAMPRE, *Clase obrera...*, 240–249.

33 *Comisión Ciudadana de B. Carta de Blas* (8 set. 1966), Fons Nacionalidades y Regiones, Catalunya (PSUC), Generalidades, Correspondencia. Jacq. 1487, Archivo Histórico del PCE (AHPCE).

34 GREGORIO LÓPEZ RAIMUNDO, *En el buen camino. Intervención ante una reunión de militantes del P.S.U. de Cataluña* [s.l.] 1967), 66–69.

nou, veïns del Besòs el 1970 per la mort d'un nen pel lleó d'un circ sense llicència), va ser a la dècada dels setanta quan es va produir una veritable explosió reivindicativa. La primera mobilització de masses va ser la lluita per l'ambulatori a Santa Coloma (febrer–març 1971) amb la creació d'un Comitè Unitari i la mobilització de milers de persones.³⁵ Aquesta lluita va demostrar que mobilitzant-se s'aconseguien millores collectives, cosa que va preocupar profundament les autoritats locals franquistes.

Va ser en aquesta primera meitat dels setanta quan les organitzacions polítiques van anar prioritzant progressivament la seva participació en el moviment veïnal, ara ja d'una manera més clara, conscients de la importància que estava prenent el moviment popular als barris. Va haver-hi una gran proliferació de les diferents formes d'organització del moviment veïnal. Una va ser els centres socials promocionats per les parròquies, en què van tenir un paper important els sacerdots progressistes però on també van participar diferents organitzacions polítiques conscients que era un àmbit d'actuació important per exposar les seves idees i fer proselitisme. A Sant Adrià de Besòs van existir els centres socials del Camp de la Bota (1965, amb un paper important dels escolapis Antoni Botey i Josep Maria Monferrer) i del Besòs (1966). A Badalona els de Pomar (març 1968) i Sant Roc (oct. 1969), tots dos barris de l'OSH. A Santa Coloma s'havia creat l'Obra Social del Singuerlín (1966), els centres socials Arrabal de Santa Rosa (1967), Santa Rosa, Amics del Fondo (1972) i Can Mariner i Riu (1974?). En determinats casos d'aquests centres en sorgiran futures comissions de barri (CCB) i AAVV.

Pel que fa a les CCB, van començar a aparèixer sobretot als anys 1972–1973 a Santa Coloma de Gramenet,³⁶ mentre que a les altres ciutats del Barcelonès Nord van tenir una presència més testimonial. Els motius d'això es poden cercar en el pes que van tenir a Santa Coloma organitzacions de l'esquerra radical (OICE, sobretot, i també AC, MLC), comu-

35 Vegeu LÓPEZ RÓDENAS, *Historia social de la Santa Coloma...*, 115–132, i Carles CAPDEVILA LLOVERA, «1971: La lluita per l'ambulatori», *Àgora* 5 (març 2000): 31–78, i posteriorment amb el mateix títol dins GRUP D'HISTÒRIA JOSÉ BERRUEZO, *Una ciutat dormitori sota el franquisme...*

36 David MONSERGAS FERRER, «Las Comisiones de Barrio en Santa Coloma de Gramenet, 1971–1975», *Àgora* 2 (març 1997): 127–132, i posteriorment amb el mateix títol dins GRUP D'HISTÒRIA JOSÉ BERRUEZO, *Una ciutat dormitori...*

nitats cristianes de base, llibertaris com els GOA/GA..., en la menor força del moviment sindical, en el menor pes de l'associacionisme veïnal franquista o anterior a 1970 o, fins i tot, en el fet que la situació de Santa Coloma des del punt de vista urbanístic era pitjor que la de les seves veïnes. Les CCB eren unes organitzacions adscrites als barris, clandestines i molt polititzades:

La c.b. se considera organización de clase, que partiendo de los frentes concretos, barrio y fábrica, lucha por los objetivos revolucionarios de la clase obrera: la implantación del socialismo [...].

La c.b. no se considera organización de masas, ya que esta organización no puede ser clandestina, por su bajo nivel, que solamente es reivindicativo.

Creemos que actualmente por cuestiones de represión, las organizaciones de masas no existen en España; los centros sociales y asociaciones de vecinos no llegan a este nivel.³⁷

El PSUC havia participat en aquestes CCB, però va retirar-se aviat per impulsar la creació d'AAVV i acusant les CCB de sectàries:

La no existencia de un potente movimiento de masas de barrio se debe a la falta de auténticas organizaciones de masas; las actuales Comisiones de Barrio no son tales; son grupos pseudopolíticos, cerrados, clandestinizantes, superpolitizados y alejados de la problemática concreta de los vecinos y, desde luego, incapaces de aportar soluciones a esos problemas. Una estéril postura anti-Partido aún las hace más ineficaces.³⁸

Altres partits com el Movimiento Comunista de España i el Partido de los Trabajadores de España sembla que van optar també per aquesta via.

³⁷ COMISIÓN DE BARRIO CENTRO, *Criterios de Militancia y puntos de actuación*, p. 1, Donació Marcelo López Ródenas, caixa 3, dossier 5, Arxiu Històric Museu Torre Balldovina (AHMTB), i Marcelo LÓPEZ RÓDENAS, *Historia social de la Santa Coloma...*, 210.

³⁸ COMITÈ DE SANTA COLOMA DE GRAMENET DEL PARTIT SOCIALISTA UNIFICAT DE CATALUNYA, *Resolución interna del Comité Local del PSUC de Santa Coloma de Gramanet* [1972], Nacionalidades y Regiones, Catalunya. PSUC, Comitès Comarcales. Comité Local de Santa Coloma de Gramanet, caixa 63, carpeta 14/1, AHPCE.

Tot i això, segons autors com Marcelo López Ródenas —que en va formar part—, les CCB colomenques van arribar a tenir més de 150 persones organitzades.

Dintre de les CCB es van produir intensos debats per diverses qüestions. Una, segurament de les més importants, va ser quina relació havien de tenir amb els centres socials i, sobretot, amb les noves AAVV que van començar a proliferar durant els anys setanta (i també amb altres entitats com, per exemple, l'Assemblea de Catalunya). En el fons estava el debat sobre quina funció havien de tenir les CCB. Havien de ser unes organitzacions d'avantguarda clandestines (com ho eren, a efectes pràctics, alguns dels partits polítics que criticaven) o, al contrari, un tipus d'organització amb una voluntat d'arribar a sectors més amplis de població? Aquests debats van provocar que, a la ciutat de Santa Coloma, les CCB es dividissin en dos blocs. Un de més purista i sectari (CCB de Centre, Riu Nord i Oliveres bis), que es mantenia intransigent i contemplava les AAVV com a «instruments de la política reformista»,³⁹ i un altre que, sense renunciar als seus principis, era més flexible (Fondo, Santa Rosa, Can Mariner, Oliveres, Singuerlín) i no desestimava participar a les AAVV si així s'aconseguia arribar a sectors més amplis de població. Els seus integrants eren, a més, molt crítics amb les postures *puristes*:

Combatimos a la A. de V. en la medida que pretende presentarse al barrio como la vanguardia y órgano de lucha de los vecinos, ¿pero nuestra práctica como c.b. respalda esta crítica? ¿ciertamente los vecinos ven en la c.b. su órgano de lucha?, o por el contrario no ven nada pues la c.b. se dedica a la práctica de vanguardia que llevan el resto de grupos organizados.⁴⁰

Barrejat a tot això hi havia el debat sobre si calia fer aliances interclassestes per acabar amb la dictadura. L'any 1976, aquest segon sector, influenciat més per l'OICE, va mirar de fer una Coordinadora de CCB a

39 COMISIÓN DE BARRIO CENTRO, *Propuesta de discusión de la C.B.C. Al resto de CC.BB.*, p. 1–2 (juny 1975), Donació Marcelo López Ródenas, caixa 3, dossier 5, AHMTB. El document qualifica textualment de «reformistes» el PSUC, el PCE i el MCE.

40 [COMISIÓN DE BARRIO DE SINGUERLÍN], *Respuesta a la crítica*, p. 3, Donació Marcelo López Ródenas, caixa 3, dossier 5, AHMTB.

Santa Coloma i de presentar i debatre un programa propi que pogués competir amb el dels *ajuntaments democràtics*, com va ser el Manifest dels 51 que s'havia presentat públicament l'any 1975 (o el Manifest de Badalona del juliol de 1976). El sector més purista de les CCB va fer el seu propi Manifiesto el setembre de 1976. Totes aquestes disputes i la incapacitat d'adaptar-se al nou context en contrast amb l'èxit de les AAVV van fer que el 1977 les CCB acabessin desapareixent, si bé algunes van transformar-se en AAVV. La qüestió de fons era que, independentment de la major o menor voluntat revolucionària que poguessin tenir les CCB, la participació o l'ús de les AAVV els ofería una possibilitat més gran de connectar amb sectors amplis de població. En canvi, un excessiu avantguardisme i la clandestinitat les aïllava de les masses susceptibles d'escoltar els seus postulats. Va ser aquest fet el que a la llarga va decantar la balança a favor de les AAVV, sumat a les disputes internes que es van donar en les mateixes CCB colomenques.

Pel que fa a les mateixes AAVV, van agafar una embranzida a la primera meitat dels anys setanta. Determinades organitzacions polítiques clandestines com el PSUC (la que tenia més implantació amb diferència), el MCE o el PTE van apostar per fomentar aquest tipus d'entitat, ja que a diferència de la dècada anterior, ara sí que foren conscients de la necessitat de posar la lluita als barris en un nivell si més no equiparable al sindical. La presència dels militants d'aquests partits en el moviment veïnal va ser molt important, mentre que les diferents forces socialistes no van tenir, per contra, una presència destacada llevat de casos puntuals, tot i que ho van intentar, com fins i tot reconeixien alguns dels seus antics militants:

Sí, sí, havia gent de la Convergència Socialista que estava a les Associacions de Veïns, a la Junta... [...]. Era poca, era poca... però ara no recordo quina era [...].

Sí, en aquella època el que dominava era el PSUC [...]. Qui tallava el bacallà era el PSUC. Els socialistes teníem poca presència.⁴¹

41 Entrevista a Manuel Galgo Iserte, 4 de juliol de 2013. Antic militant de Convergència Socialista de Catalunya, del PSC-PSOE (va ser primer secretari a Santa Coloma) i del Centre Excursionista del Puig Castellar de Santa Coloma de Gramenet.

A Badalona es van crear noves associacions: Pomar (1972, a partir del Centre Social), Salut Alta (1972), Sant Mori de Llefià (1976), Sant Roc (1976, si bé aquesta era conservadora, fomentada per contrarestar al Centre Social de Sant Roc), Verge de la Salut (1976). Però també es va produir una infiltració en associacions més antigues que encara tenien un tarannà franquista com les de Joan Valera, Sistrells, Bufalà, La Pau i, finalment, la de Sant Antoni de Llefià, en què els jerarques franquistes van aguantar fins al 1977. A Santa Coloma de Gramenet, després d'un temps de traves posades per l'alcalde Juan Porta, el 1975 es van legalitzar les AAVV del Centre, Singuerlín, Guinardera, Santa Rosa, Raval i Oliveres, i, posteriorment, les de Riera Alta, Safaretjos i Barri Llatí. A l'últim, a Sant Adrià es van legalitzar les AAVV del barri Besòs (juny 1973) i la Mina (març 1973). La primera ja s'havia creat amb una voluntat reivindicativa i va acabar substituint el Centre Social. La segona va estar inicialment controlada per franquistes, però aviat va ser infiltrada per persones i militants d'esquerres que li van donar un tarannà molt combatiu. El 1976 es van crear les AAVV de Sant Adrià Nord i Sant Joan Baptista.

La creació d'aquest moviment popular va aconseguir que, amb la mort del dictador, les autoritats franquistes locals estiguessin ja en serioses dificultats. Les mobilitzacions a la majoria dels barris de Santa Coloma, els barris perifèrics de Badalona i els del marge dret del riu Besòs a Sant Adrià van anar augmentant progressivament, reivindicant tota una sèrie de millores per als seus barris. L'alcalde de Sant Adrià, Francisco Roqueta Prats, ja havia deixat el càrrec el febrer de 1973 esquitxat per diferents físcos i escàndols municipals. Poc després era cessat Juan Porta Bussoms, alcalde de Sant Adrià, el febrer de 1975, esquitxat per nombrosos casos de corrupció i per una fortíssima pressió veïnal en contra seva. De la força i vitalitat del moviment veïnal i del perill que en podia derivar per al règim ja n'havia avisat el *Plan Barrio* de 1973–75, uns informes d'algun organisme policial en què s>alertava de la creixent subversió als barris de les grans ciutats, en especial, a la província de Barcelona.⁴² De la impor-

⁴² *Plan Barrio*, (Madrid, oct. 1973), Fons Gabinet de Enlace del Ministerio de Gobernación, caixa 42/8906, dossier 7 sobre Comitès de Barrio, AGA. Existeix una versió posterior: *Plan Barrio. Estudio sobre la subversión en los barrios* (gen. 1975), Fons García-Nieto, núm. 5110, Fundació Utopia d'Es-

tància del moviment veïnal a les grans ciutats catalanes, en especial les de l'àrea metropolitana i voltants, en donaven testimoni els governadors civils franquistes com ara el mateix Rodolfo Martín Villa,⁴³ que maldaven per posar-hi fre i fomentaven, encara, un *associacionisme* fidel al règim i la repressió pura i dura.

Aquesta crisi local del franquisme es va accentuar el 1975-1976 quan, aprofitant el nou context polític, les mobilitzacions encara van incrementar-se. Aquestes ja no eren només per qüestions materials com l'urbanisme, l'equipament, el transport públic, les escoles, etc. Començaran a fer-se reivindicacions més globals de ciutat com van ser les lluites contra el port esportiu o la conservació de Montigalà a Badalona, Can Zam a

PROVINCIAS	1.970	1.971		1.972		1.973		TOTAL
		1ª Sem.	2ª Sem.	1ª Sem.	2ª Sem.	1ª Sem.	2ª Sem.	
BARCELONA	3	12	20	32	25	38	-	130
MADRID	-	-	2	4	16	11	-	33
VALENCIA	-	-	-	1	8	5	-	14
ZARAGOZA	-	-	-	2	1	9	-	12
SEVILLA	-	-	1	1	6	3	-	11
VIZCAYA	-	-	-	-	-	4	-	4
NAVARRA	-	-	-	1	-	2	-	3
GULPUZCOA	-	-	-	-	2	1	-	3
LA CORUÑA	-	-	-	-	-	3	-	3
ALAVA	-	-	-	-	-	2	-	2
PONTEVEDRA	-	-	-	-	-	1	-	1
PALENCIA	-	-	-	-	-	1	-	1
TOTALES	3	12	23	41	58	80	-	217

Taula que fa referència a la propaganda confiscada a les comissions de barri (aquí s'inclouen AAVV i altres entitats similars). Vegeu *Plan Barrio* (Madrid, oct. 1973), Fondo Gabinete de Enlace del Ministerio de Gobernación, caixa 42/8906, dossier 7 sobre Comités de Barrio, Archivo General de la Administración (AGA).

tudis Socials del Baix Llobregat. He d'agair profundament a Iván Bordetas Jiménez que em facilités la consulta d'aquest segon document.

43 Marc ANDREU ACEBAL, *Barris, veïns i democràcia...*, 38.

" PLAN BARRIO "

A N O 2 0 - 2

CUADRO DE CANTIDAD POR PROVINCIAS Y SEMESTRES

PROVINCIAS	1970	1.971		1.972		1.973		1.974		TOTAL
		1º S.	2º S.	1º S.	2º S.	1º S.	2º S.	1º S.	2º S.	
1. BARCELONA	3	12	20	32	25	38	33	13	18	194
2. MADRID	-	-	2	4	16	11	15	6	41	95
3. VALENCIA	-	-	-	1	8	5	3	3	5	25
4. ZARAGOZA	-	-	-	2	1	9	1	2	9	24
5. SEVILLA	-	-	1	1	6	3	1	4	5	21
6. NAVARRA	-	-	-	1	-	2	9	6	2	20
7. GUIPUSCOA	-	-	-	-	2	1	-	4	6	13
8. VIZCAYA	-	-	-	-	-	4	3	2	3	12
9. PONTEVEDRA	-	-	-	-	-	1	1	4	5	11
10. LA CORUÑA	-	-	-	-	-	3	2	1	1	7
11. GRANADA	-	-	-	-	-	-	2	2	3	7
12. CORDOBA	-	-	-	-	-	-	2	-	5	7
13. CADIZ	-	-	-	-	-	-	3	2	-	5
14. MALAGA	-	-	-	-	-	-	2	-	1	3
15. VALLADOLID	-	-	-	-	-	-	-	3	-	3
16. ALAVA	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
17. STA. C. TENERIF	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
18. ALMERIA	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
19. P. MALLORCA	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2
20. PALENCIA	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
21. ALICANTE	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
22. JAEN	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
23. MURCIA	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
24. ORENSE	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
25. ASTURIAS	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
26. SALAMANCA	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
27. HUELVA	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
TOTAL	3	12	23	41	58	81	81	55	109	463
TOTALES ACUMULADOS	3	15	38	79	137	218	299	354	468	-
PROVINCIAS)	1	1	3	6	6	13	16	16	18	-
APECTADAS)	1	1	3	6	7	13	19	23	27	-

Taula que fa referència a la propaganda confiscada a les comissions de barri (aquí s'inclouen AAVV i altres entitats similars). Vegeu *Plan Barrio. Estudio sobre la subversión en los barrios* (gen. 1975), Fondo García-Nieto, núm. 5.110, Fundació Utopia d'Estudis Socials del Baix Llobregat. Cal destacar l'augment significatiu respecte a la taula anterior, de 1973.

Santa Coloma o per l'ambulatori de Sant Adrià. És més, des del moviment veïnal es van fer ja clarament unes reivindicacions polítiques: contra la dictadura i per uns ajuntaments democràtics, amb un discurs netament de classe i contrari al capitalisme, assumint reivindicacions catalanistes enfront dels intents de recuperar un discurs neolerrerista o, fins i tot, posant-hi les bases perquè es desencadenés un feminisme de caire popular amb les vocalies i grups de dones.⁴⁴ La victòria de les esquerres el 15 de juny de 1977 a les ciutats del Barcelonès Nord va alarmar (com a altres llocs) els dirigents, franquistes que en alguns casos van intentar dimidir (Badalona), i també els empresaris i especuladors, que van fer crides a respectar la propietat privada davant l'auge de les ocupacions de terrenys promoguda pel moviment veïnal.⁴⁵ Des del mateix moviment veïnal es van plantejar alternatives globals de ciutat amb un nivell de concreció molt detallat com va ser, per exemple, el Pla Popular de Santa Coloma de Gramenet, coordinat per l'arquitecte colomenc Xavier Valls i la geògrafa Mª José Olivé l'any 1978, que recollia les aportacions que es van fer des de les diferents AAVV.⁴⁶

Quin havia de ser el paper de les AAVV en el nou context polític que s'estava gestant? Els esdeveniments no es van produir com havia pensat l'oposició, que al final va acabar pactant amb el sector més reformista del franquisme quan va constatar que no tenien forces per imposar una ruptura a curt termini, i això els va fer renunciar a part dels seus plantejaments (govern provisional, república, autodeterminació dels pobles, reformes socials de major profunditat...). Des del punt de vista veïnal la

44 Vegeu-ne l'estudi d'Eva FERNÁNDEZ LAMELAS, *Vocalies de Dones de Barcelona a la Transició Democràtica: una experiència emancipadora* (tesina de doctorat, Universitat Autònoma de Barcelona, 2009). Actualment té una tesi doctoral en curs titulada *El feminisme de les classes populars als barris. Vocalies i grups de dones (1975–1990)*.

45 Vegeu la carta de l'Asociación de Promotores Constructores de Edificios sobre l'«Ocupación ilegal de solares» del 2 de novembre de 1977 adreçada al Governador Civil, dins Fons Governadores Civiles, caixa 382, CG: 7. III: Ministerio Interior. Antecedentes desde el 5.7.1977, otros antecedentes del Ministerio de la Gobernación desde el 4/77; Sr. Sánchez Terán, Ortiz Sánchez y Belloch Ruiz, Archivo Histórico del Gobierno Civil de Barcelona.

46 Xavier VALLS & M. José OLIVÉ, *Estudio sobre la situación social y urbana de Santa Coloma de Gramenet y propuesta para un plan de alternativas* (30 juny 1978), Donació Marcelo López Ródenas, caixa 2, Documents Urbanisme, AHMTB. Vegeu també Odei A. ETXEARTE, *De suburbi a ciutat. El Pla Popular de Santa Coloma de Gramenet* (Santa Coloma de Gramenet: Edicions Fórum-Grama, 2015).

preparació de les eleccions del 15 de juny ja va provocar que marxessin una part dels dirigents veïnals que militaven al PSUC, la força hegemònica en aquest àmbit. Aquest fet s'accentuaria més el 1979 i era conseqüència en gran part de la línia política de l'eurocomunisme, que donava prioritat a la lluita institucional i posava en un segon terme —o simplement obviava— la creació d'organismes de base. Aquest fet es va reflectir en el debat d'aquests anys (1977–1979) sobre el paper que havien de tenir les AAVV: ¿havien de ser uns organismes de contrapoder popular, control democràtic, amb atribucions importants o entitats amb un paper secundari, com a molt merament consultiu, respecte al poder polític institucional dels ajuntaments, com finalment va acabar defensant el PSUC malgrat alguna veu discrepant? Un primer avís va ser l'exclusió de les AAVV de la participació de les denominades comissions de control que es van crear per fiscalitzar els darrers anys dels ajuntaments franquistes fins a les eleccions municipals. El governador civil les va vetar, però els partits polítics majoritaris no van posar gaire interès a revertir aquesta situació. Tot i això, en aquests anys fins a la celebració de les eleccions municipals democràtiques de 1979 encara va existir una gran conflictivitat veïnal i van crear-se noves associacions com van ser, per exemple, Sant Joan de Llefià Baix (1978), Can Mercader (1978), Canyadó (1979), Canyet (1979), Dalt de la Vila (1979) i Sant Jaume (1979), totes a Badalona.

Des de determinades forces de l'esquerra radical s'apostava perquè les AAVV tinguessin unes atribucions molt àmplies, amb un gran poder de decisió, fiscalització i control dels ajuntaments (fos perquè ho creien realment fos perquè, derrotades les seves expectatives electorals, pensaven que així podien tenir més incidència). Però l'important és veure que demandes com ara la presència de les AAVV als plens amb dret a veu i rèplica, a les comissions municipals, als consells de districte, etc., la realització de referèndums vinculants o, fins i tot, la revocabilitat de càrrecs, van ser demandes en gran part assumides pel moviment veïnal mateix com ho demostra la documentació de la I Assemblea d'AAVV de Catalunya celebrada a Manresa (des. 1979), on ja es van produir les primeres crítiques als ajuntaments democràtics:

- [...] hi havia en la majoria de delegats una gran preocupació, ja que l'actuació dels nous ajuntaments democràtics, pel que fa a la referència a la participació, cal valorar-la com negativa.
- Els Ajuntaments on s'ha aprovat un reglament de descentralització i participació s'ha marginat a les AAVV. en la seva elaboració. Això es considera greu, ja que hi havia coses que aportar.
- A la majoria de reglaments no es reconeix el dret a veu en els plens, en els consells de Barri o Districte. I en aquells en els quals es reconeix, en general és a través de fórmules restrictives. Per un altre cantó, hi ha alguns casos en els quals el Reglament aprovat tenia en compte els nostres drets, i aquest Reglament ha estat vetat per l'actual Generalitat provisional, cosa evidentment molt greu.
- Hi ha Ajuntaments que no reconeixen les AAVV. com organització del veïnat, com a entitats de participació ciutadana i els drets de consulta, referèndum, proposta, en general no han estat portats a la pràctica.
- També s'ha constatat la falta d'informació per part dels Ajuntaments: els ordres del dia, les actes de les sessions no es faciliten a les entitats, i no s'ha aconseguit d'establir uns canals que permetin al ciutadà mig d'assabentar-se del que passa a dintre dels Ajuntaments.⁴⁷

Aquestes topades es van donar no només als ajuntaments governats pel PSC-PSOE, sinó també als regentats inicialment pel PSUC com Badalona i Santa Coloma, si bé els retrets eren mutus. Des de determinades associacions s'acusaven els ajuntaments de no tolerar la crítica i de caure en l'autoritarisme quan no responien a aquestes demandes de participació esmentades anteriorment:

Bueno... pero es que tampoco nos daban participación. Ellos tomaban las decisiones. O sea, el Plan Popular lo habíamos hecho entre todos, pero a la hora de decidir [...] nos dejaban fuera de todo. Nos dejaban fuera [...]. La Asociación de Vecinos quería exponer algo, tenía que demandar la palabra en Pleno. Los

⁴⁷ «Ponència. La participació de les AAVV. en els Ajuntaments» dins *Desenvolupament, conclusions i cens. I Assemblea de les associacions de veïns de Catalunya (Manresa: diumenge 2 de desembre, 1979)*, p. 15, Fons PSUC, 2.350: Activitat de diverses entitats i moviments ciutadans reivindicatius, 1970–1979, ANC.

primeros Plenos nos exigían 750 firmas. Entonces que pasa... pues que empezamos a criticar el Reglamento de Participación Ciudadana: «Esto no vale pa'na, esto es una mierda». Empezamos a venir a los Plenos... derecho a voz pero no a réplica. ¿Pero que es esto? O sea: «Ya lo has dicho... pasemos al punto siguiente... ¡Pero oye! ¡Qué te calles que ya no tienes la palabra!... ¡Pero!». Derecho a exponerlo pero no a réplica. Te dejaban exponer lo que decías pero ese punto no era tratado ahí. No era discutido. Hasta el extremo que hemos traído cosas a plantear, las has expuesto, te han dejado hablar, y después enseguida pasemos al punto siguiente. ¿Pero bueno, entonces a qué hemos venido aquí? Y cuando intentabas tomar la palabra por tu cuenta, no hay palabra. No, no y no y no... Era un cabreo tremendo. Llegar al gobierno... entonces ¿pa' que nos sirve?⁴⁸

Per la seva banda, els consistoris acusaven les associacions crítiques d'estar fomentades per l'esquerra radical i de no ser prou comprensives amb la gestió que es feia:

El segon es que els que no van poder entrar, que volien entrar, van tornar-se ferotges però contra nosaltres. I van manipular la poca gent que quedava a les Associacions de Veïns per que [inintelligible] d'Associació de Veïns van dir: «Ara ja tenim el nostre Ajuntament, ja anirem a demanar-s'ho». I per això les Associacions des d'aleshores van anar morint, no feien sentit [...]. Però en canvi, els que eren més tipus MC[C], van ser molt ferotges contra nosaltres, però molt. I llavors agafen els 30 punts o 40 del Pla d'Urgències i demanen coses que són pràcticament el Pla Popular que hem estat.⁴⁹

Certament, el moviment veïnal va patir una crisi durant els anys vuitanta, amb una davallada d'afiliats a les AAVV encara que se'n van legalitzar algunes a Badalona com les del Manresà (1980), Remei (1980), Iris-Sol Casagemes (1980), Can Claris (1981), Joaquim Ruyra (1982), Can Solei

⁴⁸ Entrevista a Emilian Salinas (8 maig 2013), antiga presidenta de l'AAVV Fondo de Santa Coloma durant la segona meitat dels setanta i part dels vuitanta. Abans havia destacat a les Plataformes Anticapitalistes durant la lluita obrera a la fàbrica Casadeport.

⁴⁹ Entrevista a Jaume P. Sayrach amb Fernando Saro —antic membre de la CCB de les Oliveres, de l'AAVV del mateix barri, militant del MCC, el PSUC i posteriorment regidor per IC—, 22 maig 2013.

(1988), Fondo Sistrells (1989), Progrés (1990) i Nova Lloreda Nord (1990). Van confluïr-hi tota una sèrie de factors. D'una banda, les organitzacions polítiques d'esquerres que havien apostat molt pel moviment veïnal van patir successives crisis. Les de l'anomenada esquerra radical per la seva incapacitat d'adaptar-se al nou context, que va fer desaparèixer la majoria d'aquelles organitzacions mentre que el PSUC, hegemònic fins llavors, va patir una forta crisi interna que va culminar amb la seva escissió (cinquè congrés) i va continuar aplicant la línia eurocomunista i socialdemòcrata. A això cal sumar-hi una situació de crisi ideològica de les esquerres en general, paral·lela amb una gran ofensiva de la dreta per recuperar l'hegemonia ideològica amb el que es va anomenar «neoliberalisme» sobretot des de començament dels anys vuitanta. D'altra banda, hi ha un altre factor que cal tenir en compte; l'impacte de la dura crisi econòmica d'aquells anys, que va provocar un creixement espectacular de l'atur, un augment més moderat de la delinqüència (hàbilment explotat de manera demagògica per les dretes), de la drogoaddicció... La combinació de tots aquests factors va afavorir l'anomenat aleshores *desencanto* i la pèrdua de força de les AAVV, sense negar que els primers ajuntaments democràtics van impulsar també unes millores que segurament van fer que les persones menys polititzades trobessin menys motius per mobilitzar-se.

Però una de les hipòtesis de partida d'aquesta tesi era contemplar fins a quin punt aquesta crisi havia estat tan gran. La realitat és que van existir molts matisos i no poques associacions van mantenir-se actives i reivindicatives durant els anys vuitanta, quan també es van donar conflictes amb magnituds comparables —i en algun cas superior— a les de la dècada anterior pel que fa a mobilització de gent i repressió policial. Les causes per les quals determinades associacions mantenien un nivell alt d'activitat cal buscar-les en la presència de cristians de base, de partits com el MCC (o l'LCR en molt menor mesura), d'exmilitants d'altres partits o de persones independents amb voluntat de continuar fent tasques als seus barris. S'hi hauria de sumar encara un fet no menys important: el recanvi generacional que es va donar en algunes d'aquestes associacions, integrant joves amb inquietuds socials. Un altre factor que cal tenir en compte va ser el retorn o la continuïtat en l'activisme veïnal de militants del

PCC o fins i tot del PSUC (aquest darrer a Badalona, sobretot després de perdre l'alcaldia en benefici del PSC-PSOE). A Badalona, la FAVB es va reactivar l'any 1984 mentre que a Santa Coloma durant els vuitanta va continuar existint la Coordinadora d'AAVV. A l'últim, cal afegir un altre factor que va esperonar les lluites veïnals: l'agressiva política urbanística del PSC-PSOE i de CiU a mesura que guanyaven alcaldies.

El PSC-PSOE i les forces socialistes que van confluïr-hi havien intentar tenir presència al moviment veïnal durant els setanta sense massa èxit llevat de casos puntuals, fos per falta de militància fos per la competència del PSUC i altres partits de l'esquerra radical. Aquesta situació va canviar quan va tocar poder en tots els àmbits. A escala local, mentre donaven el *sorpasso* al PSUC van adonar-se de com n'era d'important tenir un teixit associatiu controlat per evitar o moderar les reivindicacions veïnals i crear-se un coixí, de manera que van prendre mesures:

I van venir [...] però van posar tota una sèrie de gent que mai havien vingut aquí [es refereix a l'Ateneu de Sant Roc, a Badalona, d'on és membre l'entrevistat]. O alguns que les havien comprat... Alguns elements que havien estat batallant i lluitant molt aquí... Que després les van donar un lloc de treball a l'Administració... Després venien i llavors alguns d'ells hi van dir: «Home, és que a mi m'han dit que venga a desfer això...». Sí, sí, sí... Persones que havien estat lluitant com nosaltres, [...] i van arribar a dir: «Si ja sabem que es fa aquí, però a mi m'han dit que venga a desfer tot això i vinc, i ja ho sé...», perquè el seu lloc de treball era el seu lloc de treball, i la seva consciència pues bueno... la van vendre... La seva ètica i el seu d'allò, ho van vendre.⁵⁰

D'aquesta manera es van promoure els «desembarcaments» de persones afins i cooptacions a les juntes o fins i tot d'antics militants de l'esquerra radical, i la creació de noves entitats (AAVV o altre tipus d'entitats) per mirar de controlar aquest moviment popular, fet que ens demostra que encara als anys vuitanta tenia un poder important d'incidència i convocatòria. No va ser el PSC-PSOE l'única força que va demostrar aquest nou interès. CiU tampoc havia destacat anteriorment al

50 Entrevista a Juan Jesús Guerrero, membre de l'Ateneu de Sant Roc, 14 juny 2013.

Barcelonès Nord per tenir presència en el moviment veïnal —llevat d'alguna excepció com l'AAVV de Sant Adrià Nord. Però un cop al Govern de la Generalitat es va demostrar una gran preocupació per estendre la seva influència als barris perifèrics de les grans ciutats del cinturó que presuposaven un viver de vots per als seus rivals. Als vuitanta es va intensificar la creació d'entitats, la inauguració de locals, la cooptació de líders o la promoció d'associacions de comerciants (fins i tot amb freqüents visites de Jordi Pujol), fins a arribar a la instrumentalització de l'empresa pública ADIGSA, per intentar crear una xarxa afí a barris com Sant Roc, Llefia, la Mina...

Tot i això, la conflictivitat al Barcelonès Nord encara va ser important als vuitanta. Hi havia conflictes urbanístics heretats de la dècada anterior que van trigar a solucionar-se o que es van repetir amb els nous ajuntaments democràtics com el de les contribucions especials. Si bé és cert que van predominar les mobilitzacions de tipus defensiu, sense una proposta clara de canvi de règim polític, el cert és que van haver-hi conflictes amb una magnitud comparable o superior als de la dècada dels setanta i que en alguns d'aquests es van fer propostes d'aprofundiment democràtic que demostren la pervivència d'uns valors que encara topaven amb els oficials. Cal destacar a Sant Adrià de Besòs els casos de la defensa del Solar de la Palmera del barri Besòs per a equipaments, amb forts enfrontaments del veïnat amb la policia i Mossos d'Esquadra (1984 i sobretot el 1990 amb l'anomenada Intifada del Besòs), i de les mobilitzacions contra l'Informe Regesa, que pretenia l'enderrocament parcial o total de la Mina, una operació de *neteja*, de cara als futurs Jocs Olímpics de Barcelona (1988). A Badalona van ser importants les lluites per conservar l'autobús que comunicava el barri badaloní de Pomar amb Barcelona, que es van traduir en mobilitzacions, el segrest de catorze autobusos i una ocupació policial del barri de matinada per retornar-los a l'empresa (abril-maig 1985), i la que es va fer arran del projecte de remodelació de la plaça Trafalgar a Llefia, que va enfrontar una part del veïnat amb l'Ajuntament: hi va haver durs enfrontaments amb la Guàrdia Urbana i la Policia Nacional, i diversos detinguts i contusionats (febrer-abril 1986). També va ser significatiu el cas Pitarque de Santa Coloma de Gramenet, en què un dirigent veïnal va ser condemnat a pagar una multa i —el més sorpre-

nent— al desterrament de 100 quilòmetres fora de la seva ciutat natal durant un any per haver defensat un veí d'una estafa immobiliària (1986 en endavant), fet que va provocar una campanya de solidaritat veïnal (i fins i tot institucional del mateix Ajuntament) en suport seu. Tot això sense comptar les nombroses mobilitzacions que es van fer en l'àmbit veïnal contra la integració de l'Estat espanyol a l'OTAN (a Santa Coloma es va arribar a fer un referèndum alternatiu abans de l'oficial) i d'altres per fets més puntuals (per exemple a Llefia el 1987 contra un policia que havia violat una veïna del barri). Aquestes mobilitzacions van combinar èxits i fracassos davant les autoritats i en les seves reivindicacions, però ens demostren que el moviment veïnal era encara una realitat ben viva al Barcelonès Nord durant els anys vuitanta.

Aquesta obra està subjecta a una llicència de [Reconeixement 3.0 Espanya de Creative Commons](#)